

MENNYIRE BECSÜLHETŐ AZ ÉSZAK-ERDÉLYI ZSIDÓSÁG 1944. ÉVI DEPORTÁLÁSÁVAL KAPCSOLATOSAN SZENVEDETT VESZTESÉGE?

Köpeczi Béla részére készült jelentés

Az észak-erdélyi zsidóság deportálási veszteségeinek becsléséhez – miután még a deportáltak számára vonatkozó adatok sem ismeretesek – csupán közvetett adatok állnak rendelkezésre. Nevezetesen a deportálás előtti népszámlálásokról kiadott hivatalos közlések, melyek az izraelita vallásúak, úgyszintén a jiddis anyanyelvűek, illetve zsidó nemzetiségűek számáról tájékoztatnak.

Tudvalevő, hogy Magyarországon a zsidóságot nem tekintették nemzetiségnek, csupán mint egyenjogú vallásfelekezetet tartották számon.

Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája (Lugos, 1923) – általam részben helyesbített – adatai szerint a trianoni békeszerződéssel Romániához csatolt egész területen (amelyet ezóta általában Erdélynek neveznek) az izraelita vallásúak száma 1910-ben 183 ezer volt. Ugyanakkor ismerjük a vallásfelekezetek híveinek anyanyelvi megoszlására vonatkozó adatokat is (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 61. kötet. 246–252.), bár csak megyénkénti bontásban. Így (a csak részben Romániához csatolt megyék idevonatkozó adatait becsléssel pótolva) megállapítható, hogy e terület izraelita lakosságának 72%-a magyar anyanyelvűnek vallotta magát, tehát döntő többsége – főleg az értelmiségi réteg – nyelvben, kultúrában és érzésben azonosította magát a magyarsággal. Mintegy 49 ezerre (27%) tehető azok száma, akik (főleg a nemrégiben bevándorolt máramarosi zsidók) a német anyanyelvűek rovatában szerepeltek ugyan, de valójában a némettel azonosnak vélt jiddis zsargont még anyanyelvűként őrizték, miáltal etnikai különállásukat is kifejezésre juttatták. Az erdélyi izraeliták alig 1%-a volt román, rutén vagy egyéb anyanyelvű.

Az alábbi adatok, amelyek már kizárólag az észak-erdélyi zsidóság számának alakulásáról tájékoztatnak (felekezeti, anyanyelvi és nemzetiségi kritériumok alapján), mindenképp előtt a deportált zsidók számának becsléséhez szolgálhatnak támpontul, de egyéb vonatkozásban is figyelmet érdemelnek.

Észak-Erdély izraelita lakosságának anyanyelvi és nemzetiségi tagolódása az 1910., 1930. és 1941. évi népszámlálás szerint

Év	Izraelita vallású		Jiddis anyanyelvű		Zsidó nemzetiségű	
	Ezer fő	%	Ezer fő	%	Ezer fő	%
1910	134	100,0	45	33,9	–	–
1930	148	100,0	100	67,3	139	93,9
1941	151	100,0	48	32,1	47	31,3

Megjegyzés: 1941-ben a 3 ezer főnyi héber anyanyelvű is a jiddis anyanyelvűekhez sorolva

Forrás: Thirring Lajos: A visszacsatolt keleti terület. Terület és népesség. = Magyar Statisztikai Szemle, 1940. 8–9. sz. 672–673.; Modificările produse în populația României în anul 1940. (Datele Recensământului din 1930.) = Analele Institutului Statistic al României. Vol I. București, 1942. 340–353.; Az 1941. évi népszámlálás. Demografiai adatok községek szerint. Budapest, 1947.

Az 1910-es és 1930-as adatok egybevetése az erdélyi zsidóság helyzetében az impériumváltás folytán bekövetkezett változást tükrözi. Az Osztrák–Magyar Monarchia nagy gazdasági kerete a polgári jogok tekintetében teljesen egyenjogú zsidók számára a gazdasági élet minden terén korlátlan érvényesülési lehetőséget biztosított. A főleg kereskedelemmel és iparral foglalkozó zsidóság szorgos munkája, takarékos életvitele révén nemcsak vagyoniilag gyarapodott, de művelődési szintje is emelkedett, a magasabb iskolákat, egyetemet végzettenek előtt nyitva álltak az értelmiségi (orvosi, ügyvédi, közhivatali) pályák. Nem csoda tehát, hogy az erdélyi zsidóság – az akkori egész magyarországihoz hasonlóan – gyors ütemben asszimilálódott a magyarsághoz. Zsidó származású tudósok, írók, művészek alkotásai máig kiiktathatatlan részét képezik a magyar kultúra kincsestárának, tanúságául benső azonosulásuknak a magyarság szellemi és politikai törekvéseivel.

Ezt a természetes, önkéntes beolvadási folyamatot megszakította Erdély Romániához csatolása. Ennek folytán egy olyan állam alattvalói lettek, amelynek negyedmilliónyi mőzeshitű lakossága még 1918-ban is – mint „protekciónélküli” – csaknem kivétel nélkül ki volt rekesztve az állampolgári jogokból, s akik állampolgárságának megadására csak a világháború utáni békeszerződések kötelezték, ez lévén egyik határozott feltétele az ország magyaránú területi gyarapodásának. (Nathan Feinberg: *La question des minorités à la conférence de la paix de 1919–1920 et l'action juive en faveur de la protection internationale des minorités*. Paris, 1929.)

Az erdélyi zsidóknak mint Románia állampolgárainak a magyarsághoz hasonló kisebbségi sors lett az osztályrésze, s ezen semmit se változtatott az, hogy a magyarság számerejének csökkentése céljából hatósági nyomásra kénytelenek voltak magukat zsidó nemzetiségűnek vallani. Helyzetük rosszabbodása folytán tért hódított a cionizmus eszméje, kivándorlásra készítette több tízezer zsidót. Tekintélyes részük ennek ellenére se tagadta meg magyarságát, s bár viszonylag kevesen kockáztatták meg, hogy a népszámlálás magyar rovatába vétesse fel, annál többen vállaltak aktív szerepe a magyarság szellemi és politikai életében, vagy legalábbis komoly összegekkel támogatták a kulturális, szociális vagy sportélet terén tevékenykedő magyar egyesületeket, intézményeket. (Sulyok István – Fritz László: *Erdélyi magyar évkönyv 1918–1929*. Kolozsvár, 1930. 109–117.)

Észak-Erdély Magyarországhoz visszacsatolása lényeges változást idézett elő a zsidóság helyzetében és magatartásában. Mindenekelőtt annak folytán, hogy megszabadultak az állandó rettegetől, amelyet a vasvárdista-légionárius bandák által rendezett antiszemita pogromok, véres terrorakciók váltottak ki. S noha az ún. zsidó-törvények drasztikusan korlátozták a magyarországi zsidók politikai jogait, gazdasági és kulturális tevékenységét is, legalább életük biztonságát nem fenyegette közvetlen veszély.

Mindezek ismeretében figyelmet érdemel, hogy az 1941-ben tartott népszámlálás szerint a 151 ezer észak-erdélyi izraelita alig 1/3-a vallotta magát jiddis anyanyelvűnek, s ennél valamivel kevesebb nemzetiségileg is zsidónak. A 104 ezer nem zsidó nemzetiségű izraelita közül legalább 100 ezer – minden ilyen irányú hatósági nyomás nélkül – a magyarsághoz tartozása mellett nyilatkozott. Az izraelita vallású magyarok hozzászámítása nélkül Észak-Erdélyben a magyarság számaránya nem érhetne volna el a hivatalosan kimutatott 53,6%-ot, sőt valamivel az abszolút többség alatt maradt volna.

Mi készíthetett százezernyi izraelitát, hogy hitet tegyen magyarságáról? Talán valami nosztalgikus emlékezés arra a történelmi Magyarországra, amely felekezeti különbség nélkül mindenki számára garantálta az állampolgári egyenlőséget, a félelem nélküli életet? Vagy talán a remény, hogy ezáltal elkerülhetik a még alig sejthető végzetük beteljesedését? Bármi legyen a válasz e kérdésre, a lényeg: a deportálás etnikai aspektusát nem módosíthatja.

A magyarországi zsidók deportálása az ország 1944. március 19-én náci csapatok által történt megszállását követően ez év májusában Kárpátalján és Észak-Erdélyben kezdődött. Német parancsra, de nyilas irányítású magyar csendőrség szegyenletes közreműködésével.

Az észak-erdélyi deportáltak számát illetően abból kell kiindulnunk, hogy fajilag zsidónak számított minden izraelita vallású személy, nemre és korra való tekintet nélkül. Ezek 151 ezres lélekszámához (az 1941–1944 közötti természetes szaporulatot jelentéktelennek feltételezve) hozzá kell adnunk a megkeresztelkedetteket, akinek 2 vagy ennél több nagyszülője izraelita vallású volt. Levonandók viszont a kivételezettek (az első világháborús hadirokkantak, katonai érdemrenddel kitüntetettek, továbbá akiket a román uralom alatt a magyarság politikai, kulturális tevékenységében való részvételük alapján mentesítettek stb.). Ez utóbbiak száma feltehetően néhány ezerrel meghaladta az előbbieket.

Figyelembe veendő továbbá, hogy a deportálás kezdete előtt sokan szöktek át román területre, vagy hamis iratokkal Budapestre utaztak, abban a reményben, hogy a milliós főváros emberrengetege rejtekhelyül szolgálhat számukra.

Az előbbiekhöz hasonlóan néhány ezernél többre nem becsülhető azoknak a zsidóknak – főleg gyermekeknek – a száma sem, akiket humánus érzésű emberek rejtegettek, s így nem csekély kockázatot vállalva megmentették az elhurcolástól.

Végül mentesültek a deportálástól azok a 18–48 év közötti férfiak, akik katonai munkaszolgálatot teljesítettek. Bár a REMEMBER... [Remember. 40 years since the massacre of the Jews from Northern Transylvania under Horthyst occupation. Bucharest, 1985] – Pinkas Hakelihot egyéb vonatkozásban is vitatható adataira hivatkozva – pontos számukat 14 881 főben jelöli meg, véleményem szerint legalább ennek kétszeresére tehető, amire több körülmény utal. Valamennyi munkaszolgálatos század, amelyekben az erdélyi zsidók szolgáltak, a Nagybányán székelő X. közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj körletébe tartozott, beleértve természetesen a munkaszolgálatosok behívását és nyilvántartását is. Egykori zsidó munkaszolgálatosoknak a felszabadulás után tett hivatalos nyilatkozatai tanúsítják, hogy a zászlóalj akkori parancsnoka, Reviczky Imre alezredes ezer számra küldte ki a gettóval szemben életet jelentő SAS-behívókat, sőt esetenként személyesen hozott ki a gettóból embereket. (Reviczky Ádám: Vesztes háborúk – megnyert csaták. Emlékezés Reviczky Imre ezredesre. Budapest, 1985. 415. skk.)

Mindezek figyelembe vételével véleményem szerint az Észak-Erdélyből deportált zsidók száma 110–120 ezernél többre nem becsülhető.